

การพัฒนาชุมชนบ้านมาบจันทร์ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง
เป็นชุมชนต้นแบบการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น*
THE DEVELOPMENT OF BAN MAP CHAN COMMUNITY, MUEANG RAYONG
DISTRICT, RAYONG PROVINCE FOR COMMUNITY MANAGEMENT
AND LOCAL WISDOM MODEL

พระครูสุธีกิตติบัณฑิต (กฤษฎา กิตติโสภโณ),

พระครูเมธีสิริธรรมบัณฑิต (ปัญญา ปญญาสิริ)

Phrakhrusuthikittibundit (Krisada Kittisobhano),

Phrakhrumethisirithammabundit (Panya Panyasiri)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: krisada.sae@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ 2. พัฒนาการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ และ 3. ยกย่องบ้านมาบจันทร์เป็นชุมชนต้นแบบการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มประชาชน และกลุ่มนักวิชาการ โดยการสุ่มแบบเจาะจง จำนวน 25 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 รูปหรือคน

ผลการวิจัยพบว่า 1. ชุมชนมีจุดแข็งด้านผู้นำที่เข้มแข็ง ภูมิปัญญาฝ่ายชะลอน้ำที่เป็นเอกลักษณ์ ความร่วมมือของประชาชน และภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็ง แต่มีจุดอ่อนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่และข้อจำกัดด้านงบประมาณ ชุมชนได้รับโอกาสจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเทคโนโลยี แต่เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการอพยพแรงงาน 2. การพัฒนาชุมชนดำเนินตามโมเดล AIC ประกอบด้วย Appreciation ระดมข้อมูลและวิเคราะห์ SWOT Influence จัดเวทีแลกเปลี่ยนและส่งเสริมการมีส่วนร่วม และ Control จัดทำข้อตกลงและกลไกติดตามประเมินผล 3. ชุมชนสามารถยกระดับ

* Received July 24, 2025; Revised August 19, 2025; Accepted August 25, 2025

เป็นชุมชนต้นแบบด้วยการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ สร้างความรักท้องถิ่นและวิสัยทัศน์ร่วม วิริยะ กำหนดเป้าหมายท้าทายและแผนงานชัดเจน จิตตะ ปลุกฝังจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมและสร้างความผูกพัน และวิมังสา สร้างกระบวนการคิดวิเคราะห์และเรียนรู้จากข้อผิดพลาด ทำให้ชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน; การบริหารจัดการชุมชน; ภูมิปัญญาท้องถิ่น; อิทธิบาทธรรม

Abstract

Objectives of this research article were: 1. To examine the existing conditions of community management and local wisdom at Ban Map Chan village, 2. To enhance the community management and local wisdom practices at Ban Map Chan, and 3. To transform Ban Map Chan into a model community for effective community management and local wisdom preservation. The study utilized a qualitative research approach, collecting data through in-depth interviews with 25 key informants who were purposefully selected from four groups: community leaders, local wisdom keepers, residents, and academicians. Additionally, focus group discussions were held with 10 participants who were experts from the same stakeholder groups.

The findings showed that the community had several notable strengths, including strong leadership, distinctive water retention dam wisdom, active community collaboration, and well-established network partnerships. However, challenges existed in transmitting traditional knowledge to younger generations and securing adequate funding. While the community benefited from opportunities in ecotourism and technological advancement, it also faced threats from climate change impacts and out-migration of working-age population. The community development process followed the AIC model framework. In the Appreciation phase, data were gathered and SWOT analysis was conducted. The Influence stage involved organizing knowledge-sharing forums and encouraging community participation. The Control phase focused on establishing mutual agreements and creating monitoring and evaluation mechanisms. The research demonstrated that the community successfully

elevated itself to model status by implementing the four Iddhipada principles. Through Chanda, they fostered local pride and developed a shared vision. Viriya was evident in setting ambitious yet achievable goals and creating detailed action plans. Citta manifested through cultivating collective consciousness and strengthening community bonds. Finally, Vimamsa was applied by developing systematic analytical thinking and establishing learning mechanisms from past experiences, ultimately leading to sustainable community development.

Keywords: Community Development; Community Management; Local Wisdom; Iddhipada

บทนำ

ชุมชนบ้านมาบจันทร์ ตั้งอยู่ในตำบลแก่ง อำเภอมืองระยอง จังหวัดระยอง จัดเป็นพื้นที่ที่มีบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมเฉพาะตัว โดยมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนมาช้านาน ชุมชนแห่งนี้เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศและเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น สะท้อนผ่านการทำเกษตรกรรม การประมงพื้นบ้าน และการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านมาบจันทร์ได้เผชิญกับความท้าทายจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) อย่างต่อเนื่อง แม้ในปัจจุบันรัฐบาลได้ประกาศให้ Covid-19 เป็นโรคประจำถิ่นแล้ว ทว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นยังคงส่งผลอย่างมีนัยสำคัญและต่อเนื่องต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทุกครัวเรือน ผลกระทบเหล่านี้ครอบคลุมในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจที่ตกต่ำลงอย่างรุนแรง ภาคธุรกิจต่าง ๆ หายยปิดตัวลง ส่งผลให้เกิดปัญหาการเลิกจ้างงานและความไม่มั่นคงทางอาชีพอย่างกว้างขวาง ประชาชนจำนวนมากต้องเผชิญกับความยากลำบากในการหารายได้และดำรงชีพ นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาการกักตุนอาหารและยารักษาโรค ทำให้เกิดภาวะขาดแคลนและเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นได้ยาก ที่สำคัญที่สุด คือ ความหวาดกลัวและตื่นตระหนกในหมู่ประชาชนเมื่อมีบุคคลใกล้ชิดติดเชื้อ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่คนในชุมชนไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและทั่วถึงอย่างเพียงพอ รวมถึงการขาดการจัดเตรียม “ชุดความรู้” ที่เป็นระบบเพื่อใช้ในการถ่ายทอดและเป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในสถานการณ์วิกฤต ปัญหาเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของชุมชนในการรับมือกับวิกฤตการณ์ที่ไม่คาดฝัน และบ่งชี้ถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการทำความเข้าใจพลวัตของชุมชน เพื่อค้นหาวิธีการ

เสริมสร้างศักยภาพในการปรับตัวและดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนภายใต้ภาวะวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต การศึกษาและวิจัยในพื้นที่บ้านมาบจันทร์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาและพัฒนาแนวทางแก้ไขที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้ชุมชนสามารถยืนหยัดและฟื้นตัวได้อย่างมั่นคงต่อไป (พนิดา อมราวิกรม, 2567; อรอนงค์ แจ้พงศ์พันธ์, 2567)

ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝายชะลอน้ำ 1 ในชุมชนบ้านมาบจันทร์ มีความเป็นมาที่ฝังรากอยู่ในบริบททางภูมิศาสตร์และปัญหาด้านน้ำที่ชุมชนต้องเผชิญมาอย่างยาวนาน พื้นที่แห่งนี้ ตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า “เขาขยายตา” ซึ่งในอดีตเคยประสบปัญหาภัยแล้งอย่างรุนแรง ดินไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ดีทำให้เกิดปัญหาดินถล่มและแห้งเป็นผืน สร้างความยากลำบากอย่างมากต่อการทำเกษตรกรรมและการดำรงชีพของคนในชุมชน จากสถานการณ์ที่ทำทายนี้นายวันดี อินทรพรหมผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 ซึ่งเป็นผู้มีภูมิปัญญาและประสบการณ์ตรงในการแก้ไขปัญหานี้ได้เล่าถึงความพยายามของชุมชนในการลองผิดลองถูกกับวิธีการจัดการน้ำหลายรูปแบบ จนกระทั่งค้นพบและพัฒนาเทคนิคการสร้างฝายชะลอน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ฝายขยายตา” ซึ่งเป็นวิธีการที่ช่วยชะลอการไหลของน้ำ เพิ่มการซึมซับของน้ำลงสู่ใต้ดิน และช่วยให้พื้นที่กลับมามีความชุ่มชื้น เทคนิคนี้ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า 10 ปี โดยได้รับแรงบันดาลใจจากโครงการตามแนวพระราชดำริและมีการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอก เช่น กลุ่มบริษัท โลตัส ที่เข้ามาร่วมสร้างฝาย สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการเรียนรู้ การปรับตัว และความร่วมมือของชุมชนในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ปัจจุบันมีจำนวนฝายชะลอน้ำมากกว่า 2550 ตัวในชุมชน และยังคงมีแผนการพัฒนาเพิ่มเติมในอนาคต ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มความชุ่มชื้น ลดปัญหาการกัดเซาะหน้าดิน และสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของศักยภาพชุมชนในการพึ่งพาตนเองและสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรอย่างยั่งยืน ถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สำคัญที่สืบทอดมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน และเป็นรากฐานของการพัฒนาชุมชนต่อไป (พระปลัดธันว วิชากรโร (พ่วงกุล), 2567; ชนาธิป พรหมวัน, 2567)

ปัญหาเชิงพื้นที่ในชุมชนบ้านมาบจันทร์ จังหวัดระยอง มีความซับซ้อนและเร่งด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากผลกระทบที่ต่อเนื่องของการแพร่ระบาดของโรค Covid-19 ซึ่งได้เผยให้เห็นถึงความเปราะบางของชุมชนในหลายมิติ ปัญหาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางสาธารณสุข แต่ครอบคลุมถึงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การปิดตัวของธุรกิจ การเลิกจ้างงาน และปัญหาการขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เช่น อาหารและยารักษาโรค

สิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่ความหวาดกลัวและความตื่นตระหนกในหมู่ประชาชน ซึ่งเป็นผลมาจากการขาดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและทั่วถึง รวมถึงการขาดการจัดเตรียม “ชุดความรู้” ที่เป็นระบบเพื่อใช้ในการถ่ายทอดและเป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ในสถานการณ์วิกฤต นอกจากนี้ การไม่มีมาตรการรับมือที่ชัดเจนในระดับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในด้าน การประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตระยะยาว หรือกลไกการสนับสนุนทางสังคม ได้ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัวจากวิกฤตที่จำกัด ปัญหาเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ อาจส่งผลกระทบต่อชุมชน เชื่อมกับความท้าทายที่รุนแรงและยืดเยื้อในอนาคต การระบุปัญหาเชิงพื้นที่อย่างละเอียดถี่ถ้วนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการวางแผนการวิจัยที่มุ่งเป้าไปที่การแก้ไขปัญหาที่แท้จริงและสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในระยะยาว การทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงสาเหตุและผลกระทบของปัญหาเหล่านี้ จะช่วยให้สามารถออกแบบแนวทางแก้ไขที่ตรงจุดและมีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างรอบด้านและเป็นระบบต่อไปในอนาคต

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ชุมชนบ้านมาบจันทร์กำลังเผชิญหน้าอยู่อย่างยั่งยืน การวิจัยนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นรากฐานของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยทีมนักวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์ระยองได้กำหนดคำถามวิจัยหลักว่า “ทำอย่างไรคนในชุมชนจึงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างไม่หวาดกลัวและตื่นตระหนกภายใต้บริบททางสังคมที่ผันแปร ไม่เพียงแต่ภัยจากโรคระบาดเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการดำเนินชีวิตภายใต้เงื่อนไขทางสังคมอื่น ๆ ด้วย” เพื่อตอบคำถามวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) ร่วมกับการวิเคราะห์ SWOT (Strength, Weakness, Opportunity, Threat Analysis) และวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Analysis) ซึ่งจะช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเพื่อระบุจุดเด่นในการพัฒนาต่อยอด จุดด้อยที่ต้องได้รับการแก้ไข หรือบรรเทา และโอกาสในการส่งเสริมศักยภาพของชุมชนในบริบทที่หลากหลาย (พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงโกโร), 2567) การวิจัยจะมุ่งเน้นการถอดบทเรียนจากผู้นำชุมชน การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อจัดทำ “ชุดความรู้การบริหารจัดการชุมชนบ้านมาบจันทร์” นอกจากนี้ ยังมีการเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาและนวัตกรรมท้องถิ่นให้เป็น “เมืองแห่งการเรียนรู้” เพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงาน ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับคือการสร้าง “ชุดความรู้ชุมชนต้นแบบหมู่บ้านมาบจันทร์” ซึ่งจะเป็นแนวทางให้คนในชุมชนสามารถปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข พอเพียง และมั่นคง ท่ามกลางความท้าทายต่าง ๆ ทั้งจากสภาพแวดล้อม

และภัยพิบัติ การใช้วิจัยเป็นฐานจึงเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง
2. เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง
3. เพื่อยกระดับบ้านมาบจันทร์เป็นชุมชนต้นแบบการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งศึกษาการพัฒนาชุมชนบ้านมาบจันทร์ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง เป็นชุมชนต้นแบบการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและรอบด้าน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Selection) จำนวนทั้งสิ้น 25 คน แบ่งเป็น 4 กลุ่มหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้นำชุมชน 10 คน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน 5 คน กลุ่มประชาชนทั่วไป 5 คน และกลุ่มนักวิชาการ 5 คน โดยเลือกตามลักษณะการเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงคุณวุฒิอีก 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยใช้เครื่องมือ 2 ประเภทหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ที่มีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด และการสนทนากลุ่มเฉพาะ เครื่องมือทั้งสองได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน และได้ค่าความเที่ยงตรง

เชิงเนื้อหา (CVI) เท่ากับ 1.00 ทั้งฉบับและรายข้อ แสดงถึงความเหมาะสมและความถูกต้องของเครื่องมือที่ใช้

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลขั้นต้น (Primary Data) ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะในภาคสนาม และข้อมูลชั้นรอง (Secondary Data) ที่ได้จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการติดต่อและประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง ทั้งทางโทรศัพท์และการพบปะโดยตรง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในการวิเคราะห์ข้อมูลทุกประเภท ทั้งข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยพยายามรักษาสำนวนเดิมของผู้ให้ข้อมูลไว้ พร้อมทั้งปรับแก้ให้มีความชัดเจนในการสื่อสาร ลดข้อความที่ซ้ำซ้อน และวิเคราะห์เนื้อหาอย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง พบว่าชุมชนมีจุดแข็งที่สำคัญหลายประการอันเป็นทุนเดิมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน อาทิ การมีผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและได้รับการยอมรับสูง ซึ่งเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนและประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนยังมีภูมิปัญญาด้านการจัดการน้ำ โดยเฉพาะฝายชะลอน้ำ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์และได้รับการบริหารจัดการอย่างดีเยี่ยม ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางน้ำและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์และที่สำคัญ คือ ความร่วมมือร่วมใจและความสามัคคีของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการดำเนินงานต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ และชุมชนยังได้รับความเข้มแข็งจากการมีภาคีเครือข่ายที่แข็งแกร่งจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ที่ให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตาม ชุมชนก็ยังมีจุดอ่อนที่ต้องได้รับการพัฒนา อาทิ การขาดระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ ทำให้องค์ความรู้บางส่วนเสี่ยงที่จะสูญหายไป รวมถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากร สำหรับการพัฒนาที่ยังไม่เพียงพอและต่อเนื่อง การจัดการความรู้และข้อมูลภายในชุมชนยังขาด

ความเป็นระบบ และยังพบว่า มีประชาชนบางกลุ่มที่ยังขาดการมีส่วนร่วม อย่างเต็มที่ นอกเหนือจากจุดแข็งและจุดอ่อนแล้ว ชุมชนยังได้รับโอกาสสำคัญจากแนวโน้ม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่กำลังเติบโต ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นแหล่ง สร้างรายได้เพิ่มเติม และการเข้าถึงเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ ก็เป็น ช่องทางสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในวงกว้าง อีกทั้ง ศักยภาพ ในการขยายผลภูมิปัญญาฝ่ายชะลอน้ำ ให้เป็นต้นแบบแก่ชุมชนอื่นที่ประสบปัญหาคล้ายกัน แต่ในทางกลับกัน ชุมชนก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคและภัยคุกคาม อาทิ การเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงขึ้น เช่น ภาวะฝนแล้งจัดหรือน้ำท่วมฉับพลัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อการเกษตรและวิถีชีวิต ปัญหาการอพยพของแรงงานหนุ่มสาว เข้าสู่เมือง ทำให้ชุมชนขาดแคลนกำลังคนสำคัญในการพัฒนา และความไม่ต่อเนื่องของ นโยบายและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ก็เป็นความเสี่ยงต่อความยั่งยืนของ โครงการต่าง ๆ การทำความเข้าใจจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคอย่างรอบด้านนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการวางแผนกลยุทธ์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้บ้านมาบจันทร์ สามารถก้าวข้ามความท้าทายและบรรลุเป้าหมายการเป็นชุมชนต้นแบบได้อย่างยั่งยืน

2. ผลการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ อำเภอ เมืองระยอง จังหวัดระยอง ตามกระบวนการ AIC (Appreciation, Influence, Control) พบว่า ชุมชนได้ดำเนินกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นรูปธรรมและมีระบบ โดยในขั้นตอน การสร้างความรู้ (Appreciation: A) ชุมชนได้ระดมข้อมูลและถอดบทเรียนจากผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งความรู้และประสบการณ์สำคัญ ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์บริบทชุมชน ด้วย SWOT Analysis เพื่อประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคอย่างรอบด้าน พร้อมทั้งรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญา จากผู้นำ และประชาชนอย่างครบวงจร ซึ่งนำไปสู่การจัดทำชุดความรู้การบริหารจัดการชุมชน บ้านมาบจันทร์ที่เป็นองค์ความรู้ที่ชัดเจนและเป็นระบบ ถัดมาในขั้นตอนการสร้าง แนวทางการพัฒนา (Influence: I) ชุมชนได้ จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดแนวคิด การบริหารจัดการจากผู้นำสู่สมาชิกอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะฝ่ายชะลอน้ำ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาหลักของชุมชน รวมถึงส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านกิจกรรม เชิงปฏิบัติการที่เน้นการลงมือทำจริง การสร้างความเข้าใจและยอมรับในเจตนารมณ์ของ ผู้นำชุมชนผ่านช่องทางการสื่อสารที่โปร่งใสเป็นสิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ และในขั้นตอน การสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control: C) ชุมชนได้จัดทำและประกาศใช้ข้อตกลงร่วมกัน

ของชุมชน โดยนำผลการวิพากษ์และข้อเสนอแนะมาประมวลผล มีการกำหนดระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของชุมชน และนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบ นอกจากนี้ ชุมชนยังสร้างกลไกการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง สำหรับการดำเนินงานตามแนวทางปฏิบัติและข้อตกลงที่กำหนดไว้ กระบวนการ AIC นี้ จึงเป็นกรอบการทำงานที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ตั้งแต่การทำความเข้าใจบริบท การกำหนดแนวทางไปจนถึงการลงมือปฏิบัติและควบคุมผลลัพธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนถึงการนำโมเดลการพัฒนามาประยุกต์ใช้ได้จริงในพื้นที่

3. ผลการยกระดับบ้านมาบจันทร์เป็นชุมชนต้นแบบการบริหารจัดการชุมชน และภูมิปัญญาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า หลักธรรมเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้และสะท้อนอยู่ในพฤติกรรมพัฒนาของชุมชนอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น) ปรากฏในการที่ผู้นำชุมชนได้ปลูกฝังความรักและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นให้กับสมาชิกอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมให้สมาชิกเห็นประโยชน์ของการพัฒนาอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมเพื่อกระตุ้นแรงจูงใจในการมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ยังมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และสร้างบรรยากาศแห่งความสุขและความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้ง ส่วนวิริยะ (ความพากเพียรในสิ่งนั้น) เห็นได้จากการที่ผู้นำชุมชน กำหนดเป้าหมายที่ท้าทายและชัดเจนในการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้เกิดความพากเพียรในการดำเนินงาน พร้อมทั้งส่งเสริมความอดทนและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างทาง และเน้นการทำงานอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยมีการให้กำลังใจและสนับสนุนสมาชิกที่ทุ่มเทและจัดให้มีการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน ยิ่งไปกว่านั้น จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น) สะท้อนผ่านการที่ผู้นำชุมชนสร้างความผูกพันให้สมาชิกรู้สึกว่าเป็นเสมือนบ้านของตนเอง โดยการดูแลทุกข์สุข และส่งเสริมความสัมพันธ์อันอบอุ่น รวมถึงส่งเสริมความรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของร่วมในการพัฒนา และเน้นการทำงานด้วยใจโดยเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอย่างจริงจัง ซึ่งแสดงถึงความเอาใจใส่ในความต้องการของประชาชน สุดท้ายวิมังสา (ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น) แสดงออกผ่านการที่ผู้นำชุมชน ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล จัดให้มีระบบการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ในการตัดสินใจ และส่งเสริมการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดและบทเรียนที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานอย่าง

ต่อเนื่อง การจัดอบรมการใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลก็เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมวิมังสา หลักอิทธิบาท 4 เหล่านี้จึงเป็นรากฐานทางจิตใจและพฤติกรรมที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนมีความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ และความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน ทำให้บ้านมาบจันทร์มีศักยภาพในการเป็นชุมชนต้นแบบอย่างแท้จริง

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า สภาพการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์นั้นมีความซับซ้อนและมีพลวัตสูง โดยมีจุดแข็งที่โดดเด่นซึ่งเป็นทุนเดิมอันทรงคุณค่าในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน อาทิ การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและมีวิสัยทัศน์กว้างไกล ซึ่งไม่เพียงเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในชุมชน แต่ยังเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนและประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำเหล่านี้มีคุณธรรมจริยธรรมและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญอย่างยิ่ง ควบคู่ไปกับภูมิปัญญาด้านการจัดการน้ำ โดยเฉพาะฝายชะลอน้ำ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและได้รับการบริหารจัดการอย่างดีเยี่ยม ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางน้ำและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ภูมิปัญญานี้ไม่เพียงแต่ช่วยแก้ไขปัญหากภัยแล้งและน้ำหลาก แต่ยังสะท้อนถึงการพึ่งพาตนเองและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน นอกจากนี้ ความร่วมมือร่วมใจและความสามัคคีของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอก็เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่เป็นปึกแผ่นและชุมชนยังได้รับความเข้มแข็งจากการมีภาคีเครือข่ายที่แข็งแกร่งจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ซึ่งให้การสนับสนุนทั้งทรัพยากรและความรู้ ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างรอบด้าน อย่างไรก็ตาม ชุมชนก็ยังมีจุดอ่อนที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในและลดความเปราะบาง อาทิ การขาดระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุไปสู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญหายขององค์ความรู้ รวมถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณและทรัพยากรสำหรับการพัฒนาที่ยังไม่เพียงพอและไม่ต่อเนื่อง ตลอดจนการจัดการความรู้และข้อมูลภายในชุมชนที่ยังขาดความเป็นระบบ และการมีส่วนร่วมของประชาชนบางกลุ่มที่ยังไม่เต็มที่ อาจเนื่องมาจากข้อจำกัดส่วนบุคคล การขาดความตระหนักรู้ หรือการขาดแรงจูงใจที่ตรงกับความต้องการของกลุ่มนั้นๆ ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายในและข้อจำกัดทางโครงสร้างที่ต้องได้รับการแก้ไข สอดคล้องกับงานวิจัยของดารณี รักดี (2540) เรื่อง

การพัฒนา รูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่ออาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง ผลการวิจัยชี้ว่า ผู้นำชุมชนที่มีความรู้ทักษะและความสามารถในการสร้างเครือข่ายด้านอาชีพ เป็นปัจจัยสำคัญของการศึกษาเพื่ออาชีพในชุมชน รวมถึงงานวิจัยของอดุลย์ วังศรี (2543) เรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน ซึ่งผลการวิจัยระบุว่า ผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง นอกจากนี้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะภูมิปัญญา ป่าชายเลน/ฝายชะลอน้ำ สอดคล้องกับงานวิจัยของจรีพร กาญจนการุณ (2546) เรื่อง การนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ป่าชายเลนเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญและควรได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพเพื่อประโยชน์ของชุมชน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของเปรมชญา ชนะวงศ์ และคณะ (2553) ที่กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เคยสมบูรณ์ในอดีตและปัจจุบันที่เสื่อมโทรมลง ซึ่งตอกย้ำความสำคัญของการจัดการ

2. ผลการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาของบ้านมาบจันทร์ อำเภอมือชะยง จังหวัดระยอง การที่ชุมชนบ้านมาบจันทร์สามารถดำเนินกระบวนการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญาตามโมเดล AIC ได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้น แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความพร้อมของชุมชนในการเรียนรู้ ปรับตัว และขับเคลื่อนตนเองอย่างเป็นระบบ ผลลัพธ์ในขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation) ที่มีการระดมข้อมูล ถอดบทเรียนจากผู้นำ และวิเคราะห์ SWOT อย่างละเอียดนั้น สะท้อนถึงการที่ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้งก่อนที่จะลงมือพัฒนา สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่เน้นการใช้ข้อมูลเป็นฐานในการตัดสินใจและการสร้างความรู้จากประสบการณ์จริงในท้องถิ่น ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ชุมชนสามารถจัดทำชุดความรู้การบริหารจัดการชุมชนได้นั้นเป็นการจัดระบบองค์ความรู้ที่กระจุกกระจายให้เป็นหมวดหมู่ ทำให้ง่ายต่อการเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ต่อยอดได้จริง นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอดุลย์ วังศรี (2543) เรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ชุมชนส่วนใหญ่รับรู้และตระหนักในปัญหาจากการที่สมาชิกในชุมชนประสบปัญหาและรับรู้เอง ในขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้จากขั้น Appreciation มาแปลงเป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการส่งเสริม

การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ การที่ประชาชนได้ลงมือทำจริงในการพัฒนาภูมิปัญญา เช่น การบำรุงรักษาฝายชะลอน้ำ เป็นการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในกระบวนการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกริชพัฒน์ ภูวนา (2554) เรื่อง รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุข กรณีศึกษา: บ้านดอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ชี้ว่า รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุขสามารถส่งเสริมให้ประชาชนได้ขบคิดปัญหาร่วมกัน สร้างทางเลือกในการแก้ปัญหา นอกจากนี้ การสร้างความเข้าใจและยอมรับในเจตนารมณ์ของผู้นำผ่านช่องทางการสื่อสารที่โปร่งใส ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แนวทางการพัฒนาได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าการสร้างแนวทางที่ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เกิดการนำไปปฏิบัติจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control) ผลการวิจัยบ่งชี้ว่าชุมชนสามารถเปลี่ยนแนวทางที่กำหนดไว้ให้เป็นข้อตกลงและระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทของตนเองได้จริง การที่ชุมชนจัดทำและประกาศใช้ข้อตกลงร่วมกัน รวมถึงการนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการนั้น สะท้อนถึงความมุ่งมั่นในการสร้างความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเป็นธรรมในการดำเนินงาน

3. ผลการยกระดับบ้านมาบจันทร์เป็นชุมชนต้นแบบการบริหารจัดการชุมชนและภูมิปัญญา ผลการวิจัยชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าหลัก อิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้และสะท้อนอยู่ในพฤติกรรมการพัฒนาของชุมชนบ้านมาบจันทร์อย่างเป็นรูปธรรม และเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับชุมชนให้เป็นต้นแบบได้จริง สิ่งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของอดุลย์ วังศรี (2543) เรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาภิมาณ ซึ่งผลการวิจัยพบว่าปัจจัยภายใน เช่น สมาชิกมีคุณธรรมจริยธรรม สมาชิกเห็นประโยชน์ร่วมกัน และความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น ล้วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง รวมถึงงานวิจัยของเปรมชญา ชนะวงศ์ และคณะ (2553) เรื่อง การพัฒนาศักยภาพชุมชนบนเพื่อการพึ่งตนเองบนฐานทุนทางสังคม ซึ่งระบุว่าทุนวัฒนธรรมมีพื้นฐานจากพระพุทธศาสนาที่เป็นบ่อเกิดความเชื่อและประเพณีเฉพาะถิ่นที่สร้างอัตลักษณ์ของตนที่เติมเต็มทุนชีวิตให้สมบูรณ์ การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 นี้ ไม่ได้เป็นเพียงการปฏิบัติตามหลักธรรมเท่านั้น แต่ได้กลายเป็นรากฐานทางจิตใจและพฤติกรรมที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนมีความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ ความใส่ใจและความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น)

ปรากฏในการที่ผู้นำชุมชนสามารถปลูกฝังความรักและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นให้กับสมาชิกได้อย่างลึกซึ้ง และประชาชนเห็นประโยชน์ของการพัฒนาอย่างชัดเจน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและสร้างบรรยากาศแห่งความสุขสามัคคีเป็นกลไกสำคัญที่สร้างแรงจูงใจและความปรารถนาที่จะร่วมพัฒนาชุมชน วิริยะ (ความพากเพียรในสิ่งนั้น) สะท้อนจากการที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายที่ท้าทาย และกระตุ้นให้สมาชิกเกิดความอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค การทำงานสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมถึงการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะ แสดงถึงความมุ่งมั่น จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น) ปรากฏในการที่ผู้นำสร้างความผูกพันให้สมาชิกรู้สึกได้ว่า ชุมชนเป็นเสมือนบ้านตนเอง ส่งเสริมความรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของร่วม การทำงานด้วยใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการรับฟังความคิดเห็นอย่างจริงจัง ซึ่งสร้างความไว้วางใจและความผูกพันที่ยั่งยืน สุดท้าย วิมังสา (ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น) แสดงออกผ่านการที่ผู้นำส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล การจัดระบบเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ และส่งเสริมการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดและบทเรียน รวมถึงการใช้เครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้บ้านมาบจันทร์มีศักยภาพในการเป็นชุมชนต้นแบบอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจุไรรัตน์ บุญที่สุด (2556) เรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชูตินธโร) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ และเพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู (2549) เรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย ที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ซึ่งมักจะประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและส่งเสริมการปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง

องค์ความรู้จากการวิจัย

เส้นทางสู่ชุมชนต้นแบบ บทเรียนจากบ้านมาบจันทร์ การบูรณาการจุดแข็ง กระบวนการพัฒนา และหลักคุณธรรม เพื่อความยั่งยืนของชุมชน		
จุดแข็ง (Strengths) ผู้นำมีวิสัยทัศน์และบริหารจัดการ เข้มแข็ง ภูมิปัญญาฝ่ายชะลอน้ำเป็นเอกลักษณ์ ประชาชนมีส่วนร่วมและสามัคคี ภาคีเครือข่ายเข้มแข็ง จุดอ่อน (Weaknesses) ขาดถ่ายทอดภูมิปัญญาคนรุ่นใหม่ งบประมาณ/ทรัพยากรจำกัด การจัดการข้อมูลไม่เป็นระบบ ประชาชนบางกลุ่มขาดส่วนร่วม โอกาส (Opportunities) การสนับสนุนภาครัฐ แนวโน้มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้าถึงเทคโนโลยีสื่อสาร ศักยภาพขยายผลภูมิปัญญา อุปสรรค (Threats) สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง แรงงานหนุ่มสาวอพยพ นโยบายภายนอกไม่ต่อเนื่อง การแข่งขันผลิตภัณฑ์ภายนอก	การสร้างความรู้ (Appreciation - A) ระดมข้อมูล, ถอดบทเรียนผู้นำ, วิเคราะห์ SWOT, รวบรวมข้อมูล พื้นฐาน, จัดทำชุดความรู้ การสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence - I) จัดเวทีแลกเปลี่ยน, พัฒนาภูมิปัญญา (ฝ่ายชะลอน้ำ) ให้รูปธรรม, ส่งเสริม ส่วนร่วมปฏิบัติจริง การสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control - C) ทำอะไร: จัดทำข้อตกลง/ระเบียบ ร่วมกัน, นำหลักธรรมาภิบาลใช้, สร้างกลไกติดตามประเมินผล	ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่) ปลุกฝังความรักท้องถิ่น, ส่งเสริมเห็น ประโยชน์ชัดเจน, เปิดโอกาสมีส่วนร่วม ร่วมตัดสินใจ วิริยะ (ความพากเพียร) กำหนดเป้าหมายท้าทาย, ส่งเสริม ความอดทน, เน้นทำงานสม่ำเสมอ จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่) สร้างความผูกพันชุมชน, ส่งเสริม รับผิดชอบร่วม, เน้นทำงานด้วยใจ เห็นประโยชน์ส่วนรวม วิมังสา (ความหมั่นสอดส่องใน เหตุผล) ส่งเสริมคิดวิเคราะห์, จัดระบบเก็บ ข้อมูล, ส่งเสริมเรียนรู้ข้อผิดพลาด
อิทธิบาท 4 ปัจจัยแห่งความสำเร็จ รากฐานแห่งพลังใจ		

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย
ที่มา: คณะผู้วิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนบ้านมาบจันทร์สู่การเป็นชุมชนต้นแบบนั้น เกิดจากการทำงานร่วมกันของหลายมิติอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ในมิติของสภาพชุมชน (SWOT) บ้านมาบจันทร์มีจุดแข็งที่สำคัญจากผู้นำที่เข้มแข็ง ภูมิปัญญาฝ่ายชะลอน้ำที่เป็นเอกลักษณ์ ความร่วมมือสามัคคีของประชาชน และเครือข่ายภาคีที่ให้การสนับสนุน ซึ่งเป็นทุนเดิมอันทรงคุณค่าที่ต้องรักษาไว้ อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังมีจุดอ่อน

ที่ต้องพัฒนา อาทิ การขาดระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คนรุ่นใหม่และข้อจำกัดด้านงบประมาณ ซึ่งต้องแสวงหาแนวทางแก้ไขอย่างเร่งด่วน ขณะเดียวกัน ก็มีโอกาสดำเนินการจากแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนโยบายภาครัฐที่เอื้อต่อการพัฒนา แต่ก็ต้องเผชิญกับอุปสรรคภายนอกอย่างการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการอพยพของแรงงาน ซึ่งจำเป็นต้องมีการวางแผนรับมืออย่างรอบคอบ ในมิติของกระบวนการพัฒนา (AIC) ชุมชนได้ประยุกต์ใช้โมเดลนี้อย่างเป็นรูปธรรม โดยใน ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation) ชุมชนได้ระดมข้อมูล ถอดบทเรียน และวิเคราะห์สภาพภายในอย่างละเอียดเพื่อทำความเข้าใจตนเอง นำไปสู่การจัดทำชุดความรู้ที่เป็นรากฐานสำคัญ ถัดมาในขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence) ชุมชนได้นำความรู้ที่ได้มาแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้เกิดแนวทางที่เหมาะสมและได้รับการยอมรับ และใน ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control) ชุมชนได้เปลี่ยนแนวทางให้เป็นข้อตกลงและระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจน พร้อมทั้งสร้างกลไกการติดตามประเมินผล เพื่อให้มั่นใจว่าการดำเนินงานเป็นไปอย่างโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ กระบวนการ AIC นี้จึงเป็นกรอบการทำงานที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ในมิติของปัจจัยแห่งความสำเร็จ (อิทธิบาท 4) งานวิจัยพบว่า หลักธรรมเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้และสะท้อนอยู่ในพฤติกรรมการพัฒนาของชุมชนอย่างชัดเจน ฉันทะ ปรากฏในการที่ประชาชนรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่น และเห็นประโยชน์ที่จับต้องได้จากการพัฒนา วิริยะ เห็นได้จากความพากเพียร อดทน และการทำงานอย่างสม่ำเสมอของสมาชิกเพื่อเป้าหมายที่ทำหาย จิตตะ สะท้อนผ่านความเอาใจใส่ผูกพันกับชุมชนเหมือนบ้านของตนเอง และการทำงานด้วยใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และ วิมังสา แสดงออกผ่านการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล การใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจ และการเรียนรู้จากข้อผิดพลาดอย่างต่อเนื่อง หลักอิทธิบาท 4 นี้จึงเป็นรากฐานทางจิตใจและพฤติกรรมที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนมีความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ และความสามารถในการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน กล่าวโดยสรุป การที่ชุมชนบ้านมาบจันทร์สามารถยกระดับตนเองสู่การเป็นชุมชนต้นแบบได้นั้น เกิดจากการผสมผสานจุดแข็งภายในชุมชน (SWOT) เข้ากับกระบวนการพัฒนาที่เป็นระบบ (AIC) และขับเคลื่อนด้วยคุณธรรมพื้นฐาน (อิทธิบาท 4) ซึ่งทำให้ชุมชนมีทั้งความรู้ความเข้าใจในตนเอง มีแนวทางการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และมีแรงขับเคลื่อนจากภายในที่ยั่งยืน องค์ความรู้นี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางสำหรับชุมชนอื่น ๆ ที่ต้องการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิจารณาจัดสรรงบประมาณเฉพาะกิจหรือโครงการนำร่อง เพื่อสนับสนุนการจัดทำหลักสูตรและกลไกการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุไปสู่คนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบในชุมชนต้นแบบ เช่น บ้านมาบจันทร์ เพื่อป้องกันการสูญหายขององค์ความรู้ท้องถิ่นอันทรงคุณค่า และสร้างความยั่งยืนทางปัญญาของชุมชน

2. ควรมีการกำหนดนโยบายระดับชาติหรือภูมิภาค เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนต้นแบบด้านการบริหารจัดการและภูมิปัญญา เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์และแนวปฏิบัติที่ดีระหว่างชุมชนต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในวงกว้าง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ชุมชนควรจัดทำหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ที่น่าสนใจและหลากหลาย เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาฝ่ายชะลอน้ำและภูมิปัญญาอื่น ๆ ให้กับเยาวชนและคนรุ่นใหม่อย่างมีชีวิตชีวา โดยเน้นการลงมือปฏิบัติจริง การเล่าเรื่อง และการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ เพื่อกระตุ้นความสนใจและสร้างผู้สืบทอดภูมิปัญญาที่ยั่งยืน

2. ชุมชนควรพัฒนาช่องทางการประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาและผลิตภัณฑ์ชุมชนให้กว้างขวางและทันสมัยยิ่งขึ้น โดยใช้สื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาบรรจุภัณฑ์และมาตรฐานสินค้าให้ตอบโจทย์ตลาดภายนอก เพื่อเพิ่มมูลค่าและสร้างรายได้ที่มั่นคงให้กับคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนบ้านมาบจันทร์กับชุมชนต้นแบบอื่น ๆ ที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน เพื่อค้นหาปัจจัยความสำเร็จร่วมกันและแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุด (Best Practices) ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในวงกว้าง

2. ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่ชัดเจนจากการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนต้นแบบ อาทิ การเปลี่ยนแปลงของรายได้ครัวเรือน คุณภาพชีวิต หรืออัตราการย้ายถิ่นของแรงงาน เพื่อให้เห็นถึงประสิทธิผลของการพัฒนาในเชิงตัวเลขที่สามารถวัดผลได้

เอกสารอ้างอิง

- กริชพัฒน์ ภูวนา. (2554). รูปแบบการพัฒนาชุมชนอยู่ดีมีสุข กรณีศึกษา : บ้านดอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- จรีพร กาญจนการุณ. (2546). การนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- จุไรรัตน์ บุญที่สุด. (2556). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม กรณีศึกษา พระเทพรัตนกวี (สุรินทร์ ชุตินธโร) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์ (รายงานการวิจัย). เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ชนาธิป พรหมวัน. (2567). การประยุกต์ใช้หลักธรรมอิทธิบาท 4 กับนโยบายเมืองอัจฉริยะ. วารสารบัณฑิตศึกษาวិชาการ, 2(3), 140-147.
- ดารณี รักดี. (2540). การพัฒนารูปแบบการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่ออาชีพในชุมชนชนบทพึ่งตนเอง (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- เปรมชญา ชนะวงศ์ และคณะ. (2553). การพัฒนาศักยภาพชุมชนบนเพื่อการพึ่งตนเองบนฐานทุนทางสังคม (รายงานการวิจัย). สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- พนิดา อมราภิรม. (2567). 10 นโยบายหลักกระทรวงมหาดไทย : ความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 2(3), 123-129.
- พระปลัดธันวา วิชชากร (พ่วงกุล). (2567). พุทธภาวะผู้นำของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักสังคหวัตถุ 4. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 2(4), 69-77.
- พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกร). (2567). การจัดการเชิงพุทธสมัยใหม่กับการจัดการองค์การสงฆ์. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 2(3), 54-64.
- เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู. (2549). บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย (รายงานการวิจัย). อุตรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี.

- อดุลย์ วงศ์ศรี. (2543). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง : การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน (ดุชนิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- อรอนงค์ แจ้งพงศ์พันธ์. (2567). หลักอริยสัจ 4 กับการกำหนดนโยบายสาธารณะ. วารสารบัณฑิตศึกษาวชิการ, 2(3), 105-113.